

TRANSKRİPSİYON

idgam edilmeden yazılması isabetli görünmemektedir.

Bu transkripsiyon sistemlerinin incelenmesi, dillerde yaygın ve işlek olan “ت, ب, ی, ا, ه, ن, م, ل, ك, ف, س, ز, ر, د”

seslerinin, ayrıca özgün sesler olan “پ, گ, ع, ط, ص, ح, ه” harflerinin gösterilmesinde uzlaşma bulunduğu, yine özgün sesler olan “و, غ, ذ, ز, ش, ض, ظ, ق, و”
ذ, د, dh; ح, kh; خ, ç; ج, ç; ث, t, th;

Arap, Fars ve Kiril harflerinin Latin harflerine çevrilmesine dayalı bazı transkripsiyon sistemleri tablosu
(diğer alfabe harflerinin Latin harflerinden karşılıkları için bk. HARF)

Arap-Fars Alfabesi	İslâm Ansiklopedisi	The Encyclopedia of Islam (Yeni nesir)	Encyclopédie l'islam (Yeni nesir)	GAL Supplement	Şarkîyat Mecmuası (İstan- bul)	Revue des Études Islamiques (Paris)	Arabica (Paris)	Türk İlmî Transkripsiyon Sistemi	İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara)	DİA	Kiril Alfabesi	Latince Karşılığı
ا	A	A	A	ʾ, A	A	A	ʾ		ʾ, A	ʾ, A	А	A
آ	Ā	Ā	Ā		Ā				Ā	Ā	Е	E
اِ	i	i	i		i						И	i
اُ	O, U	U	U								О	O
او	Ō, Ū	Ū	Ū		Ū					Ū	У	U
ء	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	ʾ	Ь	ʾ
ي	ī		ī		U					ī		È
ی, ای					ī						И	ī
و, او					Ū						Ю	YU
ب	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	Б	B
پ	P				P	P		P			П	P
ت	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	Т	T
ث	Ṭ	ṬH	ṬH	Ṭ	Ṭ	Ṭ, S	Ṭ	Ṭ	Ṭ	Ṭ	Ц	ṬS
ج	C	DJ	DJ	Ġ	C	Ġ	Ġ	C	C	C		
چ	Č	C	Č		Č	Č		Č			Ч	Č
ح	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H		
خ	H	KH	KH	H	X	H	H	H	H	H	Х	KH
د	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	Д	D
ذ	Z	DH	DH	Ḍ	Ḍ	Ḍ, Z	Ḍ	Z	Ḍ	Z		
ر	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	Р	R
ز	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	З	Z
ز	J				J	Ž		J			Ж	Ž
س	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	С	S
ش	Š	SH	SH	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Ш	SH
ص	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Š	Ш	SHČ
ض	Ž	Ḍ	Ḍ	Ḍ	Ḍ	Ḍ, Z	Ḍ	Ž	Ḍ	Ž, Ḍ		
ط	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T		
ظ	Z	Z	Z	Z	Z	Z, Ž	Z	Z	Z	Z		
ع	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	ʿ	Ъ	ʿ
غ	Ġ	GH	GH	Ġ	Ġ	Ġ	Ġ	Ġ	Ġ	Ġ	Г	G
ف	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	Ф	F
ف								ʿ, V				
ق	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	К	K
ك	K	K	K	K	K	K, ħ, gğ	K	K	K	K		
گ	G	G	G		G			G				
ث	Ŋ							Ŋ			Я	YA
ل	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	Л	L
م	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	М	M
ن	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Н	N
نك								NG				
و	V	W	W	W, U	W	W, V	W	V	W, Ū	V	В	V
ه	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H		
ی	Y	Y	Y	Y, ī	Y	Y	Y	Y	Y, ī	Y	И	Y
اے	A, E	A	A	A	A	A	A	A, E	A, E	A, E		
اِ	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī		
اُ	Ō, Ū, Ū	O, U	O, U	O, U	O, U	O, U	O, U	O, U	O, Ū, Ū	O, Ū, Ū		
اَ	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā	Ā		
ي, اِ	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī, ī	ī		
اَ, و	Ō, Ū, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū	Ō, Ū		

غ, gh; ظ, z; ž; ض, d; ش, š; š; ز, ž; و, w; و, q” şeklinde değişik karşılıklarla gösterildiği sonucuna götürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Brockelmann v.dğr., *Die Transliteration der arabischen Schrift: Denkschrift dem 19. internationalen orientalistenkongreß in Rom, Leipzig 1935; Türk İlmî Transkripsiyonu Kılavuzu*, İstanbul 1946; *Transcription phonétique et translittération*, Oxford 1962; *Transliteration of Arabic Characters BS. 4280*, London 1968; Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1969, s. 312-320; Yusuf Ziya Kavakcı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Ankara 1976, s. 122-130; Tahsin Banguoğlu, “Arapça Metinlerin Transkripsiyonu Üzerine”, *AÜİFD*, VIII (1961), s. 179-180; Sâlim Neysârî, “Transliteration of Oriental Words into Latin Characters”, *Journal of the RCD Institute*, I/3, Tahrân 1963, s. 5-11; II/2 (1969), s. 122-127; B. S. Amoretti, “L’onomasticon Arabicum”, *L’Oriente Islamica*, II, Roma 1971, s. 291-306; “Mukaddime”, *İA*, I, s. XX-XXII; “Liste des translittérations”, *EI*² (Fr.), I, s. XIII; *DİA*, I, “Transkripsiyon İşaretleri”.

İSMAİL DURMUŞ

TRAVNİK

Bosna-Hersek'te tarihî bir kasaba.

Bosna'nın orta kesimlerinde Saraybosna'nın 90 km. kuzeybatısında deniz seviyesinden 504 m. kadar yüksekte yer alır. Derin vadisinde kuzeydeki Vlačić ile (1943 m.) güneydeki Vilenica (1235 m.) dağlarının arasında uzanan küçük bir akarsu olan Lašva ırmağı şehri ikiye böler. Travnik'in 12 km. güneyinde endüstri bölgesi Yeni Travnik (Novi Travnik) bulunmaktadır. Travnik Osmanlı döneminde XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Zamanla hızlı şekilde büyüyerek ülkenin taşra merkezlerinin en büyüklerinden biri haline gelmiştir. 1699-1851 yılları arasında Bosna vezirlerinin ikamet ettiği yer olup bu dönemde pek çok cami, okul, hamam, tekke ve diğer binalarla donatılmıştır. Osmanlı döneminde Travnik'in ana nüfusunu müslümanlar teşkil etmiştir. Şehir çevredeki dağlardan görüldüğü üzere, Osmanlı geçmişinin bir görüntüsünü sunar.

Travnik'in bulunduğu yer tarih öncesinden itibaren yerleşime açık olmuştur. Pek çok arkeolojik bulgunun, paranın, seramiğin ve yapı kalıntılarının ortaya koyduğu gibi burada Roma dönemine kadar inen bir yerleşme yeri mevcuttu. VI ve VII. yüzyıllardaki Slav işgalleri esnasında bu yöre tamamen ıssızlaştı. Yeniden iskânı oluştuna dair izler XIII. yüzyıldan itibaren görülür. 1244'te Lašva bölgesi (Župa) Macar Kralı II. Bela'nın hâkimiyetindeydi. Laş-

Travnik'ten
bir görünüşü

va'dan 1371 ve 1380 yıllarında da söz edilir. Bölge Ortaçağ'daki Bosna Devleti'nin merkezine bağlıydı. Travnik adı ilk defa 1463'te Fâtih Sultan Mehmed'in Bosna seferiyle ilgili olarak zikredilir. O zamanlar Travnik nehrin yukarısında bulunan, ulaşılması güç kayalık tepenin üzerinde küçük bir kaleydi. Halk geleneğinde kalenin Kral II. Tvrtko tarafından (1404-1409, 1421-1443) yaptırıldığı söylenir de güvenli kaynaklar bunun yanlış olduğunu belirtir. Büyük bir ihtimalle kale 1430'lardaki savaşlardan kalmadır.

Osmanlı döneminin başlarında Travnik 1 hektardan daha az bir alanı kaplayan tepedeki kaleyle temsil ediliyordu. Önce kalede herhangi bir askerî birlik yoktu. 1480'de Saraybosna'ya karşı Vuk Grgurević'in yıkıcı Macar saldırısı neticesinde Travnik Kalesi'ne bir garnizon yerleştirildi ve II. Bayezid bir cami yaptırdı. Kalenin aşağısında suru olmayan açık bir yerleşim alanı ortaya çıktı. Bu yerleşim birimine ilk defa 890 (1485) tarihli *Bosna İcmal Defteri*'nde rastlanır. Burası Bosna sancak beyinin hassının parçası idi ve defterde "nefs-i Pazar-ı Travnik tâbii-Laşva" şeklinde zikredilmişti. On bir müslüman ve otuz altı hristiyan hânesiyle birlikte kırk yedi hâne (% 25'i müslüman 200 civarında sivil nüfus) mevcuttu (BA, TD, nr. 16, s. 18). 1485-1516 yılları arasında geçen otuz bir yıl içerisinde tehlikeli sınır boyunda bulunması ve 72 km. uzaklıktaki Jajce (Yayçe) şehri yakınında bir yerleşim yeri olması sebebiyle Travnik nisbeten yavaş büyüdü. 922 (1516) tarihli *Bosna İcmal Defteri*'nde, yirmi sekiz müslüman ve kırk beş hristiyan toplam yetmiş üç hânesi bulunan (% 38'i müslüman 350 civarında nüfus) "nefs-i varoş-i Travnik" diye geçer (BA, TD, nr. 56, s. 35). Ayrıca muhtemelen kalede otuz-kırk kadar asker mevcuttu.

1528'de Macaristan'ın önemli askerî istihkamları Jajce, Banyaluka ve bölgesi, Ga-

zi Hüsrev Paşa ile Yahya Paşazâde Mehmed Bey kumandasındaki Osmanlı ordusu tarafından ele geçirildi. Böylece sınır hattı 160 kilometreden daha fazla kuzeye doğru çekildi. Macar tehdidinin ortadan kaldırılmasıyla Travnik'in gelişme süreci de başladı. 1516-1562 yıllarında kasaba beş kat büyüdü; üçte ikisi hristiyan olan küçük bir beldeden tamamiyle gelişmiş müslüman bir kasabaya dönüştü. Otuz dört hânelik iki hristiyan mahallesine karşılık altı mahallede yaşayan 357 müslüman hânesine, bir cuma camisine (1549'da Dizdar Hasan tarafından yapılmıştır) ve beş mescide sahip bir yerd (BA, TD, nr. 1071, s. 194-201). Şehrin toplam 391 hânelik (yaklaşık 2000 kişi) nüfusu vardı (% 91'i müslüman, bunların % 9'u yeni müslüman olmuştu). Bu da İslâmlaşma'nın büyük oranda bir nesil öncesine indiğine, güçlü Macar Krallığı'nın yıkılması (1526) ve Osmanlılar'ın Jajce'yi almasının da bunda etkisi bulunduğu işaret eder. Nüfusun büyük çoğunluğu küçük el sanatlarıyla (dokumacı, terzi, ayakkabıcı, tabakçı, saraç, ibrikçi, nalbant ve demirci) meşguldü. 1562-1604 arasında geçen kırk iki yıl boyunca Travnik hemen hemen iki kat büyüdü. Üç yeni mahalle ortaya çıktı. Ayrıca dört cami (Sultan Bayezid, Hasan Dizdar, Osman Bey, Hacı Câfer), beş mescid ve % 95 nisbetinde eskisinden daha kalabalık bir müslüman nüfusu mevcuttu. 663 müslüman ve otuz sekiz hristiyan hânesi olmak üzere toplam hâne sayısı 701'e (yaklaşık 3500 kişi) yükseldi. Bu haliyle Bosna'nın en büyük ikinci şehri konumuna geldi.

XVII. yüzyılda şehrin büyümesi durdu. 1626'da bir Venedik casusunun raporuna göre Travnik'te 600 ev ve kaleyi koruyan elli asker bulunmaktaydı. 1655'te Piskopos Marović 700 evin varlığından söz eder. 1660'ta Travnik'i ziyaret eden Evliya Çelebi burayı "cennet bahçeleri kadar güzel bir

yer" diye tanımlar. Mahalle sayısını on bir olarak doğru şekilde verir, cami ve mescid sayısını da yine doğru bir şekilde on yedi diye belirtir. Şehirdeki ev sayısını 2000 göstermesi abartılıdır. Travnik daha önce ileri sürüldüğü gibi, 1638'de değil, Prens Eugen kumandasındaki Habsburg ordularının Saraybosna'yı yıkmasından hemen sonra 1699 yılında Bosna valilerinin ikamet merkezi oldu ve iki kısa kesintiyle birlikte bu özelliğini 1851'e kadar korudu. Bu durum şehrin daha da büyümesini sağladı. Valilerin adamlarının ve devlet görevlilerinin gelmesinin yanında gelişen el sanatları ve ticaret şehrin dört misli büyümesine yol açtı.

1117'de (1705-1706) Elçi Hacı İbrâhim Paşa zengin kütüphanesi olan bir medrese, bir Halvetiyye tekkesi ve bir mektep inşa etti. 1751-1756 ve 1757-1760 yılları arasında Bosna valisi olan Mehmed Paşa Kukavica 1171'de (1757-58) bir cami, medrese, hamam ve bedesten yaptırdı (Mujezinović, *Islamska Epigrafika*, II, 352-354). Vezirîâzam Muhsinzâde Mehmed Paşa iki dönem valilik yaptığı Travnik'te bir cami, medrese ve mektep inşa ettirdi. Vezir Süleyman Paşa, Skopljak'ta 1815-1816'da alt katında bir bedestenin yer aldığı Travnik'in en büyük, en zengin süslemeli camisini yaptırdı. Diğer paşalar da bu yapılara türbeler, iki saat kulesi, köprüler ve pek çok çeşme ekledi.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa Cumhuriyeti ile (1806-1814) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (1808-1820) Travnik'te konsolosluk açtı. 1809'da Avusturyalı J. P. Mitesser'in raporu Travnik'i on camisi, 3000 civarında evi ve 12.000 kişilik nüfusu bulunan, on iki mahalleye bölünmüş bir şehir olarak tasvir eder. 1827'de korkunç bir yangın başta mahkeme ve bütün arşiv olmak üzere şehrin önemli bir kısmını tahrip etti. 1903'te çıkan yangından sonra Travnik'teki Vezir Divan Arşivi ve Defterhanesi'nde bulunan evrak Ömer Paşa Latas'ın emriyle İstanbul'a nakledildi (a.g.e., II, 326).

1828'de Thielen, Travnik'i aynı adlı bir sancağın merkezi şeklinde zikreder. Thielen'e göre Travnik, Laşva nehri kıyısında açık bir şehir olup Kostajnica'dan Banyaluka yoluyla Selânik'e giden önemli bir yol üzerindedir. Bir kale tarafından korunmakta, 2500 evi ve 8000 nüfusu bulunmaktadır. 1846'da Dalmaçya hükümeti sekreteri Richard Erko'ya göre Travnik evleri ahşaptan yapılmış, saca kaplanmış çatılı evler olup çoğu Türk, birkaç hristiyan ve az sayıda Çingene'den meydana gelen 9000

TRAVNİK

Travnik'in
kaleden
görünüşü

civarında nüfusa sahiptir. Şehrin civarında 3000 Katolik yaşamaktadır. 1851'de Bosnalı bir Hırvat olan Frano Jukić, Travnik'in 1500'ü müslüman ve 450'si hristiyan hânesiyle toplam 12.000 nüfusu ve on altı camisi bulunduğunu yazar.

1851'de valilerin Saraybosna'ya geri dönmesiyle birlikte Travnik gerilemeye başladı. 1879'da Avusturya-Macaristan işgalinin hemen sonrasındaki bir sayıma göre 3482 müslüman, 1455 Katolik, 576 Ortodoks (Sırp) ve 374 yahudi nüfusla birlikte % 59'u müslüman olan toplam 5887 kişi mevcuttu. Avusturya-Macaristan döneminde (1878-1918) Travnik'te önemli değişimler meydana geldi. Şehirde mevcut her iki hristiyan cemaati kendileri için büyük kiliseler ve okullar inşa etti. Bunların dışında rüşdiyelerde bütün gruplar için Türkçe eğitim sağlandı. Katolikler, Travnik'in hemen dışında Katolik nüfusun dinî ve kültürel yaşamında büyük rol oynayacak olan bir Fransisken manastırı yaptırıldı. 1903'teki büyük yangın yüzünden dükânların ve ahşap evlerin yer aldığı şehir merkezindeki tarihî binaların çoğu yandı. Şehir Orta Avrupa inşa geleneğinin mahallî bir versiyonuna göre tekrar ihya edildi. Yıkılan ya da zarar gören bazı İslâmî binalar Fâtımî, Memlûk ve Kuzey Afrika mimarisi tarzında yeniden yapıldı.

XVI. yüzyılın başında ahşap ve kerpiçten inşa edilen, çatı kaplaması olarak padavranın kullanıldığı kalenin hemen altındaki Varoş Camii, Ziba Hatun Arnautović (Kopčić) tarafından 1906'da yeniden yapıldı. Arap stilinde inşa edilen bu caminin projesi M. Milošević tarafından hazırlandı ve 12.000 kruna sarfedildi (a.g.e., II, 404-405). Büyük ve tarihî bir eser olan Feyziye Medresesi (Elçi İbrâhim Paşa Medresesi) 1894-1895'te tamamlandı. Burası Elçi İbrâhim Paşa tarafından yaptırılan ancak daha sonra yıkılmış olan cami, tekke ve

medresenin yerinde yükseldi. Üzerinde yer alan kitabesi Travnikli hattat Fevzi Efendiya Đulić tarafından yazılmış olup Balkanlar'ın en güzel kitâbe örneklerinden biridir (a.g.e., II, 368-372). Avusturya-Macaristan döneminde Travnik'in müslüman nüfusu azalma eğilimi gösterdi. 1879'da % 59 iken 1910'da bu oran % 41'e düştü. Katolik nüfus % 25'ten % 41'e yükseldi. Ortodoks ve yahudiler de hızlı olmayan bir büyüme seyri izledi. 1913'te Travnik'te 6600 kişi yaşıyordu.

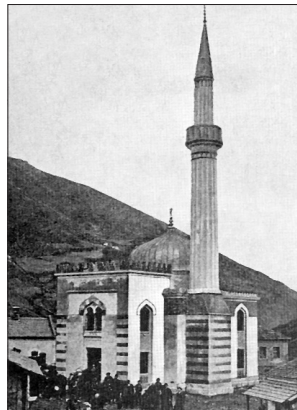
I. ve II. Dünya savaşları arasında Krallık Yugoslavyası kontrolündeki Sırbistan'ın bir parçası halindeki Travnik herhangi bir gelişme göstermedi. Bununla beraber Tito yönetiminde yeni ağır sanayi yakınındaki sanayi şehri Yeni Travnik'te kuruldu ve şehir hızla bu yeni yerleşmeye doğru büyüdü. 1948'de 7960 olan nüfusu 1991'de 19.041'e yükseldi. Bunun % 39'u kendilerini müslüman olarak göstermekle birlikte aslında bütün müslümanların toplamı

% 45 civarında idi. Günümüzde merkezi Bosna kantonunun başşehridir. Bosna savaşı esnasında (1991-1995) Travnik'in nüfusu çok zarar gördü. Aynı dönemde Boşnak ve Hırvatlar arasında karışıklıklar çıktı. Travnik demografik özellikleri bakımından son yıllarda önemli değişiklikler gösterdi. 1991'de yapılan sayımda belediye alanındaki nüfus 70.747 idi. Bunun % 45'ini Boşnaklar, % 37'sini Hırvatlar, % 11'ini Sırp-lar oluşturuyordu. Savaşla birlikte yaşanan kaos ortamında binlerce Sırp ve Hırvat bölgeyi terketti. Diğer taraftan farklı bölgelerde müslümanlara yönelik saldırı ve katliamlardan kaçan binlerce Boşnak müslüman Travnik'e akın etti. Kasım 1997'de nüfusu 59.367'ye geriledi. Bunun % 82'si Boşnaklar, % 15'i Hırvatlar, % 1'i Sırp-lar'dan meydana geliyordu. Son yıllardaki nüfus bilgileri tamamen tahmine dayalıdır. Mültecilerin geri dönmesi ve doğum oranlarındaki artış sebebiyle bölge nüfusunun 70.000'lere, merkezinin 26.000 civarına çıktığı sanılmaktadır. Günümüzde bölgenin en yaygın ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Et ve süt ürünleriyle ilgili gıda işletmeleri vardır. Nobel ödüllü Yugoslav roman yazarı İvo Andrić 1892 Travnik doğumludur. Çoğunluğu Tito zamanında restore edilen bütün tarihî eserler hâlâ ayakta olup toplu yıkımlar gerçekleşmemiştir. Geçmişten kalan İslâmî ve tarihî eserlere hem Travnik Belediyesi hem Travnik Müftülüğü sahip çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 442-443; M. F. Thielen, *Die Europäische Türkei, Ein Handwörterbuch für Zeitungsleser*, Wien 1828, s. 286; M. Mandić, *Vezirski Grad Travnik Nekada i Sada*, Zagreb 1931, tür.yer.; M. Vego, *Naselja bosanske srednjevekovne države*, Sarajevo 1957, s. 116;

1906 yılında yeniden yapılan Varoş Camii'nin eski bir fotoğrafı ile Travnik'te Süleyman Paşa Camii – Bosna-Hersek

H. Kreševljaković – Derviš Korkut, *Travnik u prošlosti 1464-1878*, Travnik 1961, tür.yer.; M. Udovič, *Travnik u vrijeme vezira (1699-1851)*, Travnik 1973, tür.yer.; K. Papić, *Travnik, grad regija*, Travnik 1975; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977, II, 325-426; a.mlf., “Turski nadpisi u Travniku i njegovo okolini”, *POF*, XIV-XV (1964-65), s. 141-187; XVI-XVII (1966-67), s. 213-306; Ayverdi, *Aurupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II*, III, 434-452; Adem Handžić, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Sarajevo 2000, 1/2, s. 205-216; M. N. Batinić, “Nekoliko priloga k Bosanskoj crkvenoj povjesti” (Georgiceo), *Starine Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, XVII, Zagreb 1885, s. 147; Djoko Mazalić, “Travnik i Toričan, prilog Bosanskoj arhitekturi srednjeg vijeka”, *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, III, Sarajevo 1948, s. 145-166; Hamdija Kreševljaković, “Stari Bosanski gradovi”, *Naše Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 19; a.mlf. – Hamdija Kapidžić, “Podaci o tvrdjavi u Derventi i Travniku iz početka XIX stoljeća”, a.e., IV (1957), s. 205-212; A. Bejtić, “Podaci za kulturnu povijest vezirskog grada Travnik”, a.e., II (1954), s. 151-166; a.mlf., “Bosanski namjesnik Mehmed paša Kuvavica i njegove zadužbine u Bosni”, *POF*, VI-VII (1956-57), s. 77-114; Zdravko Kajmaković, “Ornamenti na fasadama Sulejmanije Džamije u Travniku”, *Naše Starine*, VI (1959), s. 259-264; S. Lozić, “Konzervatorski radovi na starom gradu Travniku”, a.e., VIII (1962), s. 175-178; Zdenko Žeravica, “Travnik, Stari Grad”, *Arheološki Pregled*, sy. 27, Ljubljana 1986, s. 285; Alexandre Popović, “Travnik”, *El²* (Ing.), X, 572-574; K. Pć., “Travnik”, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1971, VIII, 359-360.

MACHIEL KIEL

TREBİNYE

Bosna-Hersek'te tarihi bir şehir.

Günümüzde Trebinje olarak adlandırılan şehir Güney Hersek'te bölgenin en büyük merkezi durumundadır. Trebišnjica nehrinin her iki yakasında deniz seviyesinden 273 m. yükseklikte kurulmuştur. Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porphyrogenetos X. yüzyılın ortalarında buradan Terebun diye söz eder. Aslında bu isim şehrin değil şehrin yer aldığı bölgenin (Župa) adıdır. Bu bölge yüksek ve kıraç dağlarla çevrilmiş olup Trebišnjica nehri ve kolları tarafından şekillendirilmiştir. Bölgenin köylerinde XII. yüzyıldan kalma Kiril (Slav) yazıtlarının saklandığı XIII ve XIV. yüzyıl kilisesi bulunmaktadır. Trebinje bir şehir halinde Karlofça Antlaşması'ndan sonra 1699 yılında Osmanlılar tarafından kurulmuştur; Slav hâkimiyetindeki Ortaçağ süresince önemli bir sınır istihkâmı durumundaydı. Ayrıca bir gümrük merkezi ve önemli bir ticaret mahalli olan Dubrovnik'ten Balkanlar'ın içlerine doğru uzanan ticaret yolunun üzerinde bir geçit yeri idi. Kral Tvrtko'nun idaresi zamanında (1353-

1391) bölge Bosna'ya dahil edildi. XV. yüzyılın ortalarında Dük / Hersek Stefan Vukčić Kosaça, Bosna'dan bağımsız bir idare kurdu (Hersek kesimi) ve Trebinje'nin bulunduğzu Župa buraya dahil edildi.

1466'da Trebinje hemen hemen bütün Hersek bölgesiyle birlikte Osmanlılar tarafından ele geçirildi. 873 (1468-69) tarihli Bosna'nın en eski Osmanlı Tahrir Defteri'nde burası Trabina adıyla bir nahiye merkezi şeklinde geçer. Bağlı köy sayısı yirmi altıdır. Köyler biri müslüman, ikisi yeni müslüman olmuş, on dokuzu hristiyan yirmi iki timarlı sipahiye aitti. Bu bilgiler İslamiyet'in bölgeye yavaş yavaş yayıldığına işaret eder. 993 (1585) tarihli Tahrir Defteri'nde, Nova (Hersek Novi) kazasına tâbi olan Trebina nahiyesinin küçük ve dağınık haldeki köylerinde yaşayan sadece ufak bir müslüman gruptan söz edilir. Bugünkü Trebinje'ye yakın Çiçevo mezraasında yaşayanların yarısından fazlası müslümandı. 1570'lerde bölgede büyük bir inşaa faaliyeti başladı. 1572 yılının başlarında Dubrovnik'ten İstanbul'a seyahat eden Fransız Du Fresne-Canaye, Trebišnjica nehrinden köprü olmadığı için bir sandalla geçmişti. 1574'te ise Pierre Lescapier, yani başında kurşunla kaplanmış büyük bir kervansaray bulunan güzel bir köprü'nün üzerinden geçtiğini bildirir. Bu iki yapı, Hersek sancak beyi iken genç yaşta ölen Vezirâzam Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Kurt Kasım Bey'in adına 981'de (1573-74) yaptırılmıştır. Halk arasında Arslanağa Köprüsü diye bilinen Sokullu Mehmed Paşa'nın bu köprüsü Vişegrad'daki ile birlikte Balkanlar'ın en güzel Osmanlı eserleri arasında yer alır (bk. ARSLANAĞA KÖPRÜSÜ). Kasım Paşa vakfının Arapaç vakfıyesi (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 737) bir mescid, bir su yolu ve bir taş kaldırımından bahsetmektedir. Mahallî geleneğe göre Trebinje bölgesinde ilk cami, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Police köyünde Trebinje'nin bir şehir olarak ortaya çıktığı yerde inşa edilmiştir. Pek çok müslüman, Hersek'in kıyı kasabalarından Novi, Risan ve Perast'ın 1687'de Venedikliler tarafından ele geçirilmesi üzerine bu bölgeye göç etti.

Trebinje kesimi, 1664'ten hemen önce Girit savaşı sırasında Venedik saldırılarına karşı bir askerî bölge (kapitanlık / kapetanija) haline getirildi. 1687 ve 1699 yıllarında Trebinje bölgesini Venedik güçleri işgal etti ve büyük tahribatta bulundu. Police Camii yıkıldı. Bölgedeki pek çok müslüman Napoli, Floransa ve Cenova'nın köle pazarlarında satılmak üzere götürüldü. Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra Os-

manlılar, Trebišnjica nehrinin kıyısındaki düzlüklerde çok iyi tedbirler alarak savunmayı güçlendirmeye çalıştılar. Altı tabyalı, 1 kilometreden daha uzun büyük taş duvar inşa ettiler. Banvir diye adlandırılan yeni kale 1706'da tamamlandı. 1715'te içi su ile doldurulan geniş bir hendekle daha da güçlendirildi. Kale 4 hektarlık bir alanı kaplamakta ve 1000 civarında kişiyi barındırmaktaydı. III. Ahmed, 1706'dan itibaren surların içerisinde şekillenmeye başlayan yeni şehirde 1720'de bir cami inşa ettirdi. 1726'da Trebinje kaptanı Osman Paşa Resulbegoviç, Trebinje'de bir medrese, bir okul, bir saat kulesi, seyyahlarla misafirlerin üç gün kalabilecekleri ve yemek yiyebilecekleri bir imaret yanında ikinci bir büyük cami yaptırdı (Mujezinović, III, 357-359). Ardından Trebinje bir kaza merkezi haline getirildi. XVIII ve XIX. yüzyıllarda burada müderrisler ve müftüler yetişti. Bosnalı müslümanların Alhamijado literatürünün en meşhur şairlerinden Muharrem Dizdareviç (ö. 1905) bunların arasındadır.

XVIII. yüzyıl boyunca Trebinje askerî önemini korudu. Temmuz 1795 tarihli bir berat Trebinje kaptanlığının askerî durumunu gösterir (892 asker: 390'ı süvari, kırk yedisi hristiyan martolos). XIX. yüzyılda kalenin dışında yeni bir çarşıyı da içeren bir yerleşim yeri ortaya çıkmaya başladı. 1850'de Fransisken âlimi, keşiş Frano Jukiç, Trebinje nüfusunun hristiyan, Ortodoks ve müslümanlardan oluşan 3000 kişiye ulaştığını; bir kadı, bir müftü ve bir askerî birliğin bulunduğunu yazar. 1878'den sonra çetin bir müdafaa sonrası bölge Avusturyalılar tarafından işgal edildi ve 1918'e kadar onların elinde kaldı.

1913'te Avusturya ve Macaristan için çıkarılan bir rehber, Trebinje'yi 4600 kişilik nüfusu, bunun yanında 3000 kişilik garnizonuyla renkli bir şehir olarak tasvir eder. Çevresinde çok kaliteli tütün ve şehirde şarap üretimi yapılmaktaydı. Şehre hâkim olan tepelerde Avusturya idaresi çok sayıda sağlam istihkâm yapmıştı. 1918-1941 yılları arasında Trebinje fazla bir gelişme göstermedi. II. Dünya Savaşı'nda ise yıkıma uğramadı. Tito Yugoslavyası yıllarında şehir dört kat büyüyerek bölgesel öneme sahip bir endüstri merkezi haline geldi. Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü ve Dobri-levo Manastırı, Trebišnjica nehri üzerinde yapılan bir baraj gölünün tehdidi altına girince büyük bir taşıma operasyonu gerçekleştirildi. Her iki eser itinalı bir şekilde sökülerek daha yüksek bir yere yeniden kuruldu (büyük köprü 1970-1972 yıllarında